DRAGOŞ TOPALĂ

STRUCTURI INTERACTIVE ÎN *LETOPISEȚUL BĂLENILOR*

Propunând spre analiză un fragment din *Letopisețul Bălenilor,* intitulat *Domniia lui Grigorie-Vodă dentâi, leat 7169*, am încercat să analizăm structurile narative ale unui text reprezentativ pentru istoriografia secolului al XVII-lea din Țara Românească. Multe dintre scrierile acestei perioade *(Letopisețul Cantacuzinesc, Letopisețul Bălenilor, Cronica anonimă despre Brâncoveanu)* dezvoltă un model diegetic comun; acest lucru se datorează, pe de o parte, unui anumit tip de compoziție pamfletară alternând cu vădite tendințe encomiastice; pe de altă parte, similitudinile se pot explica prin anonimatul autorilor (voit sau nu), o paternitate confuză, cu urmări evidente la nivelul textului. Am căutat, deci, să aplicăm un anumit număr de tehnici şi metode specifice naratologiei, în limitele culturale şi istorice permise de fragmentul ales, operând, în consecință, o selecție riguroasă de procedee consacrate în domeniu[1].

Analiza noastră comportă mai multe etape. Vom urmări, în primul rând, segmentarea textului, identificarea şi rescrierea motivelor. La acest nivel operăm delimitarea în text a temelor fundamentale; rescriind, apoi, sintetic temele obținute, degajăm motivele (dacă „Relevarea părților dintr-o lucrare printr-o determinare tematică se numeşte descompunerea lucrării"[2], atunci „Printr-o astfel de descompunere a operei în părți tematice, ajungem, în sfârşit, la părți indivizibile, la cele mai mici diviziuni ale materialului tematic... Tema unei părți indivizibile se numeşte motiv")[3]. Or, sub acest aspect, textul face dovada unei organizări surprinzătoare: cronicarul îşi formulează el însuşi motivele (înregistrăm, prin urmare, existența unei „decupări" tematice implicite), aşezându-le în fruntea expunerii propriu-zise; încă de la primele rânduri, textul se constituie astfel într-o metanarațiune. Intervenția cronicarului anonim trebuie văzută ca un demers preliminar, prin care se urmăreşte îmbunătățirea actului comunicativ în scopul unei ameliorări generale a inteligibilității operei. Relația „emitent – mesaj – receptor" se transformă într-o dublă ecuație: „emitent – mesaj" şi „mesaj – receptor", în care mesajul devine un fel de materie generală a comunicării.

[1] Să precizăm, totodată, că delimitările teoretice necesare îşi vor găsi locul în fiecare compartiment al analizei noastre.

[2] Boris Tomaşevski, *Teoria literaturii. Poetica,* Bucureşti, 1973, p. 254.

[3] *Ibidem*, p. 255.

DACOROMANIA, serie nouă, III–IV, 1998–1999, Cluj-Napoca, p. 181-185

Iată motivele, aşa cum au fost ele alcătuite de autor (numerotarea ne aparţine):

„1. Grigorie-Vodă domn. 2. Chimin Ianoş vine cu nemţii la Ardeal. 3. Chimin Ianoş tăiat dă turci. 4. Grigorie-vodă şi Dabija-vodă mergu la oaste cu Chipriulăul. 5. Uivarul şi Galgoţul cetate să ia de turci. 6. Sfat ce s-au făcut de pâră asupra lui Grigorie-vodă. 7. Alixandru fecior Ghiormii (banul) pârăşte pe neşte boiari la Grigorie-vodă de faţă. 8. Costandin postelnicu Cantacuzino iaste pârât de Stroe vornic şi de Dumitraşco vistier. 9. Grigorie-vodă omoară pă Costandin postelnicul Cantacuzino. 10. Grigorie-vodă şi Dabija-vodă mergu la oaste cătră nemţi. 11. Muntecoculi ghinărar bate pă vizir. 12. Zuza ghinarar bate pă turcii den Leva şi pă rumâni. 13. Grigorie-vodă fuge în Ţara Nemţească. 14. Boiarii să duc la Ţarigrad să-şi ceară domnu. 15. Boiarii ales să puie domnu pe Radul Leon”[4].

Să remarcăm prezenţa abundentă a motivelor dinamice (şi absenţa, în schimb, a celor statice); tipul de predicaţie este, deci, unul „dinamic” (reductibil la formula „subiect + predicat”).

Să urmărim acum construirea modelului natariv. La acest nivel, analiza noastră demonstrează cum este alcătuit *subiectul.*

Opoziţia adoptată de formaliştii ruşi *(subiect/fabulă)* va fi îmbunătăţită de Cesare Segre într-o schemă cu o componenţă tripartită: „*discurs* (textul narativ semnificant); *subiect* (conţinutul textului în chiar ordinea în care este prezentat); *fabula* (conţinutul sau elementele sale cardinale reaşezate într-o ordine logică şi cronologică)”[5]. Se nasc, astfel, două tipuri de raporturi: discurs – subiect şi discurs – fabulă. În primul caz funcţionează „legi de semnificare de tip lingvistic”[6]; în al doilea caz, relaţia e mai greu de definit, fiind vorba „nu de nişte raporturi între semnificanţi şi semnificaţi, ci între semnificaţi diferit articulaţi”[7]. Cu alte cuvinte, *subiectul* este o componentă a corpusului estetic, iar *fabula* constituie materialul antropologic conservator.

Iată alcătuirea *subiectului* în desfăşurarea sa secvenţială, cu enumerarea motivelor aferente:

– A (înscăunarea lui Grigorie-Vodă) 1
– B (intrigi boiereşti; sancţionarea lor)................................2–3–6–7–8–9–14
– C (conflicte cu puteri străine) 4–5–10–11–12
– D (fuga lui Grigorie-Vodă; boierii aduc domn pe Radu Leon) 13–15

Observăm imediat că, datorită specificităţii textului (cronică) şi preocupării anonimului de a reda cât mai fidel evenimentele, diferenţele dintre *subiect* şi *fabulă* rămân minime; în cronică, atunci când autorul îmbină interesul expunerii cât mai exacte a proceselor istorice cu propriile intervenţii artistice în materialul narat,

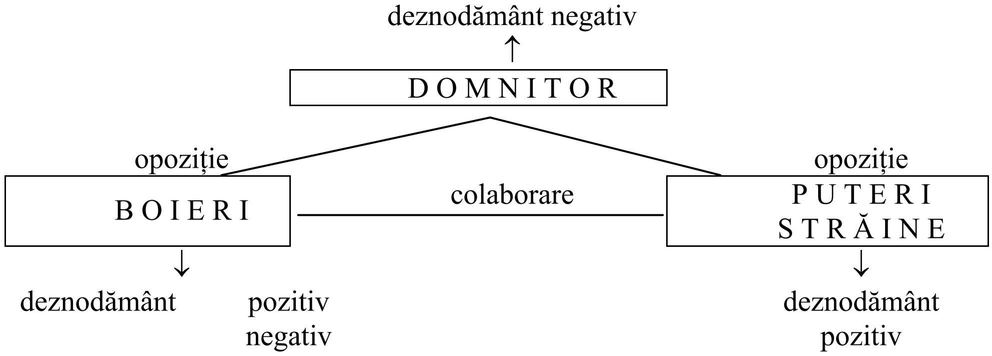
[4] *Cronicari munteni.* Studiu introductiv de Dan Horia Mazilu, selecţia textelor şi glosar de Anatol Ghermanschi, Bucureşti, 1988, p. 128.
[5] Cesare Segre, *Istorie – Cultură – Critică,* Bucureşti, 1986, p. 99.
[6] *Ibidem*, p. 101.
[7] *Ibidem*.

fabula se transformă într-un instrument de măsurare a deviaţiilor de la cronologia propriu-zisă a naraţiunii. Evident, schema propusă este rezultatul unui compromis, problema atingând orice domeniu cultural: conţinutul unui text îl reformulăm utilizând parafraze; prin parafraza rezumativă, în cazul nostru, eliminăm materialul redundant şi reelaborăm conţinutul textului „tot în enunţuri lingvistice, dar numai ca traducere a unei substanţe semiotice. Dacă am considera parafrazele în aspectul lor lingvistic, n-am face altceva decât să înlocuim textul dat cu un alt text”[8].

Pentru a articula un sistem narativ minimal, rămâne să urmărim evoluţia şi rolul participanţilor. În virtutea unei criteriologii generale (funcţională, antropologică etc.), *personajul* e studiat dintr-o perspectivă multiplă. A trece de la noţiunea generală, oarecum comodă, de „participant” la conceptul riguros de „personaj” înseamnă deja a opera o serie de delimitări teoretice reductibile, în ultimă instanţă, la relaţia: „personaj: agent ⟶ predicatul cu care e asociat ⟶ funcţie” (Propp, să ne reamintim, definea personajele de la funcţii).

Fragmentul înregistrează o serie de modele de situaţii clasificabile într-o structură narativă primară, căreia îi corespund forme elementare ale comportamentului uman: şiretenia, greşeala, violenţa etc. Din această perspectivă, personajul, considerat drept „actant”, este eliberat de întregul său complex de trăsături antropologice, fiind reconsiderat în mod abstract şi schematic ca un „pion” al jocului narativ, în relaţie cu alţi „pioni”.

Iată schema generală cuprinzând principalele unităţi actanţiale aflate în conflict (urmărind, cum spune Brémond, „eliminarea adversarului”):

Modelul mai sus propus prezintă, prin parafraza acţiunilor nucleare, esenţa povestirii: lupta dintre boieri şi domnitor pentru obţinerea puterii; victoria unui personaj înseamnă înfrângerea altuia.

Exemplul boierului intrigant, care plăteşte adesea cu viaţa imprudenţa de a complota împotriva domnitorului, este reprezentativ pentru întregul ev mediu

[8] *Ibidem*, p. 252.

românesc; cronicarul individualizează destinul tragic al lui Chimin Ianoş, decapitat de turci pentru că a încercat să le uzurpe influenţa în Ardeal. Cazul se subsumează unei situaţii-tip, inventariată de Brémond[9], anume dihotomia „îmbunătăţire/ degradare"; dacă această relaţie e susţinută de un agent ce acţionează ca un factor ce modifică destinul altor personaje, traiectul individual al lui Chimin Ianoş e un exemplu de autoanihilare prin degradarea situaţiei:

TRAIECT INDIVIDUAL (Chimin Ianoş)	OBIECTIV (ocuparea Ardealului)	– ÎMBUNĂTĂŢIRE (–)
	DEZNODĂMÂNT (decapitarea)	– DEGRADARE (+; intrigă, agresiune)

În fine, textul permite o reconstituire incompletă a fişei antropologice a personajului central – domnitorul Grigorie-Vodă. Acesta era un domnitor destoinic („cârmuia norodul bine")[10], corect şi generos („şi era domnul judecător drept şi milostiv şi gingaş întru toate lucrurile lui şi nemăreţ")[11], curajos în luptă („în războiul ce făcură la Leva cu nemţii, vrând Grigorie-vodă să-şi arate vitejiia, au năvălit asupra nemţilor")[12], are abilitatea de a se descurca în situaţiile confuze („Deci, speriindu-se, s-au rădicat cu totul şi s-au dus în Ţara Nemţească, de au şăzut acolo câtăva vreme"[13]). Observaţiile psihologice şi sociale sunt insuficiente şi diseminate; autorul manevrează o cantitate mare de informaţii, nereuşind însă să găsească un punct de vedere unitar.

Acestea sunt, în general, principalele direcţii pe care se poate desfăşura investigarea structurilor narative din fragmentul propus. Evident, analiza se poate extinde şi, în aceeaşi măsură, îmbunătăţi, prin mărirea textului de analizat. Din perspectiva care ne interesează, *Letopiseţul Bălenilor* reprezintă un corpus omogen, evenimentele narate sunt „juxtapuse"[14], cronicarul reformulând materia în tiparele „poveştii", fără posibilitatea unor translări ori actualizări structurale de anvergură. Alegerea fragmentului s-a făcut, mai degrabă, în vederea unei reintegrări globale a *Letopiseţului* în epoca în care a fost creat, din perspectivă narativă, prin detectarea aşa-numitelor „invariante" ale povestirii, aplicând o serie de modele care permit

[9] Claude Brémond, *Logica povestirii,* Bucureşti, 1981.
[10] *Cronicari munteni,* p. 128.
[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*, p. 131.
[13] *Ibidem*, p. 132.
[14] Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* Bucureşti, 1980, p. 442.

descrierea în mod uniform a unor texte diferite ca tip şi epocă. Cele trei niveluri ale analizei noastre (depistarea motivelor, reconstituirea modelului narativ şi studiul participanţilor) se încadrează în ceea ce numim *structuri interactive,* caracteristice unui model narativ rudimentar, sintagma indicând maxima colaborare a elementelor în cadrul sistemului coordonat de o logică generală intertextuală.

Facultatea de Litere şi Istorie
Craiova, str. Al. I. Cuza, 13